

جهان اسلام جغرافیای شیعه

ویژه میانسال

ارائه محتوا جهت استفاده
مربیان، ائمه جماعت و والدین محترم
www.SalehinZn.ir

فهرست

مقدمه	۱۴
ژئوپلیتیک شیعه	۵
عوامل مؤثر بر ژئوپلیتیک در موزه ی ژئوپلیتیک شیعه.....	۸
موقعیت ژئوپلیتیک کشورهای واقع در موزه ی فلیچ فارس.....	۸
اهمیت استراتژیک منطقه ی فلیچ فارس.....	۹
الف. وضعیت طبیعی و موقعیت جغرافیایی.....	۱۰
ب. ذخایر عظیم نفت و گاز.....	۱۱
ج. بازار مصرف.....	۱۲
د. نقش فرهنگی و اهمیت ایدئولوژیکی.....	۱۲
جنوب شرق آسیا.....	۱۳
پیشینه تشیع در جنوب شرق آسیا.....	۱۴
شهرهای مقدس شیعه.....	۱۵
شهرهای مقدس در عربستان.....	۱۵
مدینه	۱۵
شهرهای مقدس شیعه در عراق.....	۱۶
نجف اشرف	۱۶

۱۷	کوفه
۱۸	کربلا
۱۹	کاظمین
۱۹	سامرا
۲۰	شهرهای مقدس در ایران
۲۰	فراسان
۲۱	شهر مقدس قم
۲۳	پی‌نوشت‌ها و منابع

مقدمه

شیعه در لغت بر دو معنا اطلاق می‌شود، یکی توافق و هماهنگی دو یا چند نفر بر مطلبی، و دیگری، پیروی کردن فردی یا گروهی، از فرد یا گروهی دیگر. در زبان عربی در اصل به معنای یک، دو یا گروهی از پیروان است. در قرآن این لفظ چندین بار به این معنا به کار رفته‌است. برای نمونه در آیه ۱۵ سوره قصص درباره یکی از پیروان موسی از عنوان شیعه موسی و در جای دیگر از ابراهیم به عنوان شیعه نوح یاد می‌کند. در تاریخ اسلام لفظ شیعه، به معنای اصلی و لغوی‌اش برای پیروان افراد مختلفی به کار می‌رفت. برای مثال، گاهی از شیعه علی بن ابی‌طالب و گاهی از شیعه معاویه بن ابی‌سفیان نام برده شده. اما این لفظ به تدریج معنای اصطلاحی پیدا کرد و تنها بر پیروان علی که به امامت او معتقدند اطلاق می‌شود. و با تعالیم جعفر بن محمد به صورت یک مذهب مستقل درآمد.

«شیعه» در اصطلاح به آن عده از مسلمانان گفته می‌شود که به خلافت و امامت بلافصل علی(ع) معتقدند، و بر این عقیده‌اند که امام و جانشین پیامبر اسلام از طریق نصّ شرعی تعیین می‌شود، و امامت علی(ع) و دیگر امامان شیعه نیز از طریق نصّ شرعی ثابت شده‌است.

برای بررسی چگونگی قدرت گرفتن جوامع شیعی در منطقه، علاوه بر توجه به نقش عناصر و مفاهیم انقلابی تشیع باید به موقعیت و پراکندگی جغرافیایی شیعیان و اهمیت ژئوپلیتیکی مناطق جغرافیایی آنان و نوع روابط سیاسی دولت‌های درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای و تأثیر آن در ایجاد فرصت‌ها یا محدودیت‌ها برای کارگزار (تشیع و صدور بینش انقلابی) نیز توجه کرد.

به عبارت دیگر، به دلیل آنکه یک منطقه‌ی ژئوپلیتیکی بر پایه‌ی یک منطقه‌ی جغرافیایی یا فضای جغرافیایی متجانس از حیث ساختاری یا کارکردی شکل می‌گیرد، می‌توان گفت: پیدایش منطقه‌ی ژئوپلیتیکی مستلزم باردار شدن سیاسی منطقه‌ی جغرافیایی به صورت انفرادی یا اجتماعی یا به صورت ناقص یا کامل از بعد سیاسی نقش آفرین شوند، منطقه‌ی جغرافیایی تغییر ماهیت داده،

ت

به صورت یک منطقه‌ی ژئوپلیتیکی در صحنه ظاهر می‌شود. در یک منطقه‌ی ژئوپلیتیکی، عوامل طبیعی و انسانی کارکرد سیاسی دارند و نظر دولت‌ها و کشورهای درون منطقه یا برون منطقه را به خود جلب می‌کنند و کنش و واکنش آنها را بر می‌انگیزند، به گونه‌ای که آنان بخشی از الگوی رفتاری خود را نسبت به آن عناصر شکل می‌دهند. منطقه‌ی ژئوپلیتیکی بستر ساز شکل‌گیری الگوی فضایی روابط سیاسی دولت‌های درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای است. (۱)

بر این اساس، باید بینیم کشورهای واقع در منطقه به لحاظ ساختاری، از چه ظرفیت‌ها و محدودیت‌های ژئوپلیتیکی برای تبدیل شدن به یک منطقه‌ی ژئوپلیتیکی تحت عنوان «ژئوپلیتیک شیعه» برخوردارند و این موقعیت‌ها چه فرصت‌ها و محدودیت‌هایی برای کارگزار (تشیع و صدور بینش انقلابی) فراهم آورده‌اند. به هر حال، با توجه به اینکه یکی از عوامل مهم بازگشت عنصر تشیع - به عنوان یک عامل ژئوپلیتیک - در منطقه، ویژگی‌های ژئوپلیتیکی مناطقی است که شیعیان در آنها حضور دارند، ضروری است به بحث «ژئوپلیتیک شیعه» و ویژگی‌های ژئوپلیتیکی کشورهای واقع در آن بپردازیم:

ژئوپلیتیک شیعه

عوامل فرهنگی و اعتقادی در امر ژئوپلیتیک، حیطه‌های دیگری از همنشینی جغرافیایی را نیز مطرح می‌کنند. دکتر عزتی با تأکید بر تأثیر عوامل فرهنگی در ژئوپلیتیک و پیوستگی این دو بحث ژئوپلیتیک اسلام را مطرح می‌کند. از نظر وی، محدوده‌ی ژئوپلیتیک جهان اسلام در حال حاضر، در چهار بخش کاملاً متفاوت قابل تفکیک و بررسی است که عبارتند از: (۲)

۱. مرکز جهان اسلام که در حقیقت، گهواره‌ی جهان اسلام و منطبق با بخش جنوب غربی آسیا یا خاورمیانه است.
۲. شمال جهان اسلام که شامل آسیای مرکزی و قفقاز است.

۳. غرب جهان اسلام که شامل کشورهای شمال، شمال شرق و بخش‌های دیگر آفریقا است.

۴- شرق جهان اسلام که از مرزهای شرقی ایران آغاز شده و تا کرانه‌های غربی اقیانوس آرام گسترش می‌یابد.

به نظر وی، بررسی ژئوپلیتیکی قلمرو جهان اسلام مشخص می‌سازد که مرکز آن از اهمیتی ویژه برخوردار است. این اهمیت با موقعیت خاص ژئوپلیتیکی و تاریخی و فرهنگی ایران پیوند می‌خورد و این کشور را به عاملی مهم در صحنه‌ی عملیاتی منطقه تبدیل می‌کند

اگر بخواهیم به واژه‌ی «ژئوپلیتیک شیعه» دست یابیم، باید به گذشته و به زمان جنگ سرد باز گردیم. خانم افشار در این زمینه می‌نویسد:

در جنگ سرد، منطقه‌ی اوراسیا مرکز جهان یا به عبارتی هارتلند به شمار می‌آمد. در آن زمان، انتقال انرژی و دست رسی به آن و مفاهیمی از این قبیل، رؤس اصلی ژئوپلیتیک به حساب می‌آمد، اما بعد از ارائه‌ی تز «برخورد تمدن‌ها» از سوی هانتینگتون، شاهد سیاسی شدن هویت‌های فرهنگی، قومی، مذهبی و... بودیم که ژئوپلیتیک شیعه در این چارچوب فکری و استراتژیکی قرار گرفت.

با توجه به سطر قبل، «ژئوپلیتیک شیعه» به مفهوم امتداد جغرافیای سیاسی شیعیان در کشورهای مختلف خاورمیانه‌ی بزرگ با هارتلند ایران است. از اینجاست که متوجه می‌شویم که ایران دارای چه اهمیت است، از اینجاست که متوجه می‌شویم که ایران دارای چه اهمیت استراتژیک و فوق‌العاده‌ای است.

این اهمیت تا آنجایی است که گراهام فولر در کتاب خود، ایران را «قبله‌ی عالم»، و پروفیسور روح‌الله زمانی ایران را «دوراهی حساس» می‌نامد. (۳)

مارتین کرامر، محقق عنود و اسلام‌ستیز آمریکایی، نیز در کتاب تشیع، مقاومت و انقلاب، به طور ضمنی در مورد اهمیت عنصر «ژئوپلیتیک شیعه» می‌نویسد:

در دوران معاصر، تشیع برخی از قوی ترین مفاهیم طغیان انقلابی را پدید آورده است. جنبش هایی شیعی امروزه استراتژی های سیاسی فوق العاده اصیلی ابداع کرده اند که غالبا موجب شگفتی و حیرت دنیای اسلام و غرب شده است. این شیوه در ایران از عظیم ترین موفقیت ها برخوردار بوده است و الهام بخش سایر شیعیان در دنیای عرب و جنوب آسیا نیز شده است. کمربندی از تشیع حیات اقتصادی، استراتژیکی و تاریخی اسلام را در بر می گیرد و بخش هایی از لبنان، عراق، عربستان، کویت، بحرین، ایران، افغانستان، پاکستان و هندوستان را می پوشاند. این کمربند، که در کشورهای مختلف به اکثریت و اقلیت شیعه تقسیم می شود، خود دنیایی است که تأثیرات گوناگون در آن به سرعت انتقال می یابد.

(۴)

با این وصف، به نظر می رسد موقعیت حساس ژئوپلیتیک جهان اسلام و جمعیت بیش از یک میلیارد نفری مسلمانان در جهان، که طبق پیش بینی های به عمل آمده، جمعیت آنان در بیست سال آینده به قریب ۲ میلیارد نفر هم خواهد رسید، صاحب نظران و سیاستمداران غرب را وادار ساخته است تا در حوزه ی ژئوپلیتیک، به این پدیده ی مهم - یعنی اسلام، به ویژه عنصر «تشیع» بپردازند. در این زمینه، فرانسوا توال در کتاب خود می نویسد:

از میان یک میلیارد معتقد به رسالت [حضرت] محمد [صلی الله علیه و آله و سلم]، حدود ۱۰ الی ۱۲ درصد شیعه هستند؛ یعنی جمعیت شیعی در جهان به حدود ۱۴۰ میلیون نفر می رسد. درگیری های اخیر، همچون انقلاب اسلامی در ایران و جنگ داخلی لبنان، مسئله ی شیعه را به عنوان یک عامل ژئوپلیتیکی مطرح کرده است.

(۵)

به نظر وی، از این پس مطالعه ی مذهب شیعه برای تجزیه و تحلیل عوامل مهم ژئوپلیتیک جهان معاصر، باید مورد توجه قرار گیرد.

عوامل مؤثر بر ژئوپلیتیک در حوزه‌ی ژئوپلیتیک شیعه

همان گونه که در فصل اول هم اشاره شد، عوامل مؤثر بر ژئوپلیتیک را می‌توان به دو دسته‌ی ثابت و متغیر تقسیم کرد:

عوامل ثابت عبارتند از: موقعیت جغرافیایی، اشکال گوناگون موقعیت، فضا و تقسیمات آن، وسعت خاک، توپوگرافی، شکل کشور.

عوامل متغیر هم شامل جمعیت، منابع طبیعی، نهادهای سیاسی و اجتماعی هستند.

بدین‌سان، عوامل ثابت در حقیقت، همان پدیده‌های طبیعی و جغرافیایی هستند، و عوامل متغیر، که ممکن است برخی از آنها نیز منشأ طبیعی داشته باشند، به دلیل مطرح بودن نقش کمیت در آنها، جزو عوامل متغیر محسوب می‌شوند. موقعیت جغرافیایی در بین عوامل ثابت، و انسان در بین عوامل متغیر نقش دو قطب اصلی را در تحلیل‌های ژئوپلیتیکی ایفا می‌کنند. (۶)

با توجه به مطالب مزبور، در ادامه، از بین عوامل ثابت مؤثر بر ژئوپلیتیک، موقعیت جغرافیایی کشورهای واقع در حوزه‌ی ژئوپلیتیک شیعه را مورد توجه قرار می‌دهیم، و از بین عوامل متغیر، به عواملی همچون جمعیت شیعیان و نحوه‌ی پراکندگی آنان در منطقه، منابع طبیعی منطقه و نهادهای سیاسی - اجتماعی شیعیان در منطقه اشاره‌ای می‌کنیم:

موقعیت ژئوپلیتیک کشورهای واقع در حوزه‌ی خلیج فارس

شیعیان خلیج فارس در منطقه‌ی بسیار حساسی از نظر جغرافیای سیاسی قرار دارند. هفتاد درصد جمعیت خلیج فارس، یعنی منطقه‌ای که سه چهارم مرغوب‌ترین ذخایر نفتی دنیا در آن قرار دارد، شیعه هستند. اگر محدوده‌ی این خط کمربندی شیعی را، که به دور خلیج فارس کشیده شده است، وسیع‌تر نماییم، -

ملاحظه خواهیم کرد که بیشتر جمعیت شیعه در کانون های ژئوپلیتیکی متمرکز است که جهان را در پنجاه سال گذشته دچار بی ثباتی کرده (۷). نکته ای که باید به آن توجه داشت این است که پراکندگی این جوامع و نبود یک مرکز هماهنگ کننده به هیچ وجه، از اهمیت تشیع به عنوان یک عامل ژئوپلیتیک نمی کاهد. تشیع پیش از همه، یک عامل ژئوپلیتیک داخلی است؛ چون جوامع شیعه دیگر حاضر به قبول موقعیت خود به صورت یک اقلیت نیستند. همچنین یک عامل ژئوپلیتیک خارجی است؛ زیرا تسنن و حکومت های سنی منطقه ای کشورهای نفت خیز را بی ثبات می کند. کمربند شیعی خلیج فارس همچنان عامل نگرانی ستادهای ارتش و مایه تزلزل سفارت خانه های قدرت های ذی نفع است. (۸)

اهمیت استراتژیک منطقه ی خلیج فارس

خلیج فارس به عنوان مهم ترین و بزرگ ترین مخزن نفتی جهان، نقش تعیین کننده ای در سرنوشت اقتصادی جهان دارد. با توجه به بحران انرژی موجود در دنیا و تا زمانی که نفت به عنوان بهترین و ارزان ترین منبع انرژی مطرح است و ترانزیت نفت از تنگه ی هرمز برای کشورهای غربی اهمیت خاصی دارد، قدرتی که بخواهد کنترل سیاسی جهان را به دست آورد از طریق خلیج فارس و استفاده از اهرم انرژی قادر خواهد بود به اهداف خود نایل آید. با این حال، اهمیت این منطقه صرفا در وجود منابع گسترده ی نفتی و معدنی آن خلاصه نمی شود و نقش سیاسی منطقه ی خلیج فارس با توجه به اهمیت ایدئولوژیکی، ارتباطی و ژئواستراتژیک آن متبلور و آشکار است. بدین روی، برای بررسی و تحلیل اهمیت استراتژیک منطقه ی خلیج فارس، بررسی و مطالعه ی مؤلفه های ذیل ضروری است:

الف. وضعیت طبیعی و موقعیت جغرافیایی

خلیج فارس به لحاظ وضعیت طبیعی و موقعیت جغرافیایی، از دیر زمان حایز اهمیت بوده است. از یک سو، این منطقه حلقه‌ی ارتباطی میان شرق و غرب بوده، و از سوی دیگر، به دلیل داشتن تنگه‌ی هرمز، که یکی از استراتژیک‌ترین تنگه‌های جهان است، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

به عبارت دیگر، خلیج فارس محور ارتباط بین اروپا، آفریقا، آسیای جنوبی و جنوب شرقی است و از نظر استراتژیک، در منطقه‌ی خاورمیانه، به عنوان بزرگ‌ترین و مهم‌ترین مرکز ارتباطی بین سه قاره مطرح است و بخشی از یک مجرای ارتباطی را، که دو دریای مدیترانه و سرخ و دو اقیانوس هند و اطلس را به هم می‌پیوندد، تشکیل می‌دهد. به همین دلیل، این موقعیت از روزگاران پیشین، مورد توجه قدرت‌های جهانی بوده و بازرگانان کالاها را از شرق و جنوب آسیا به خلیج فارس حمل می‌کرده‌اند و از آنجا، به سواحل مدیترانه و اروپا می‌برده‌اند. (۹)

از سوی دیگر، بحث اهمیت استراتژیک خلیج فارس بدون بررسی مسائل تنگه‌ی هرمز کامل نخواهد بود؛ زیرا این تنگه به عنوان مدخل خلیج فارس، تأثیر ویژه‌ای بر حوادث منطقه دارد. تنگه‌ی هرمز با طول قریب ۱۵۸ کیلومتر و عرض حداقل ۵۶ حداکثر ۱۸۰ کیلومتر و عمق ۱۱۵ متر، یکی از استراتژیک‌ترین گذرگاه‌های جهان به شمار می‌آید که خلیج فارس را از راه دریای عمان، اقیانوس هند و خطوط کشتیرانی بین‌المللی به دریای آزاد پیوند می‌دهد. این آبراه به علت موقعیت خاص استراتژیک، شاه‌رگ حیات اقتصادی جهان محسوب می‌شود. (۱۰)

همچنین این تنگه به عنوان راه ورودی و خروجی خلیج فارس، از موقعیت ژئواستراتژیکی برخوردار است. به دلیل آنکه روزانه قریب چهل درصد نفت مصرفی جهان از این تنگه عبور می‌کند، احاطه و سلطه بر این گذرگاه امکان کنترل عبور و مرور نفت کش‌ها را در منطقه فراهم می‌آورد. (۱۱)

ب. ذخایر عظیم نفت و گاز

مهم ترین عامل استراتژیک خلیج فارس وجود منابع عظیم نفت و گاز است، به گونه ای که این منطقه را «مخزن نفت جهان» نام نهاده اند. همچنین به دلیل آنکه تحولات نظام بین الملل بیانگر آن است که در هزاره ی سوم میلادی، قدرت برتر از آن کسی خواهد بود که بر انرژی جهانی، به ویژه نفت و گاز، تسلط یابد، بنابراین، جای تعجب نیست که خلیج فارس به عنوان بزرگ ترین مخزن انرژی جهان، کانون توجه جهانی قرار گیرد. به لحاظ ذخایر نفتی، مزیت خلیج فارس در برابر دیگر نقاط جهان، به شرح ذیل است: (۱۲) ۱. منابع نفتی فراوان منطقه؛ ۲- سهولت استخراج؛ ۳- هزینه ی تولید پایین؛ ۴- کیفیت بالای نفت خام منطقه؛ ۵- سهولت حمل و نقل؛ ۶- توان تولید زیاد چاه های نفت؛ ۷- امکان کشف ذخایر جدید نفتی وسیع در این منطقه در مقایسه با سایر مناطق جهان.

یکی دیگر از منابع پر اهمیت انرژی، «گاز طبیعی» است. مصرف انرژی گاز طبیعی به لحاظ زیست محیطی، کم خطرتر از دیگر انرژی های متداول همچون نفت و زغال سنگ است و آلودگی کمتری به همراه دارد. از این رو، تلاش برای جایگزین کردن گاز طبیعی به جای نفت خام در مصارف سوختی، هر روز بیشتر می شود. میزان قابل توجهی از این انرژی در منطقه ی خلیج فارس وجود دارد. تحقیقات نشان می دهند که بیشترین رشد در ذخایر گاز جهان مربوط به دو ناحیه ی اتحاد شوروی (سابق) و کشورهای حاشیه ی خلیج فارس و خاورمیانه بوده است. پس از روسیه، ایران، قطر، امارات متحده ی عربی و عربستان - به ترتیب - دومین، سومین، چهارمین و پنجمین ذخایر بزرگ گاز جهان را در اختیار دارند، هر چند به دلیل بالا بودن هزینه های بهره برداری (تولید، انتقال و توزیع) گاز طبیعی، صنعت گاز منطقه ی خلیج فارس عمدتاً توسعه نیافته و صرفاً طی سال های اخیر، شاهد حرکت برخی از این کشورها به سمت اکتشاف و توسعه ی گاز هستیم. (۱۳)

ج. بازار مصرف

جمعیت قریب یکصد میلیونی حوزه‌ی خلیج فارس، که مشمول درآمدهای نفتی می‌شود، بازار مصرفی کشورهای صنعتی غرب هستند. در نتیجه، بر سر تصرف این بازار و جذب دلارهای نفتی آن، بین قدرت‌های اقتصادی غرب، همچون آمریکا، انگلیس، فرانسه، آلمان و اخیراً روس‌ها رقابت‌هایی وجود دارد. سالیانه میلیارد‌ها دلار پول‌های بادآورده‌ی نفتی خرج سلاح‌های جنگی غربی می‌شود (۱۴) و به دلیل کمبود نیروی انسانی ماهر و متخصص در زمینه‌ی تولیدات نظامی و صنایع مربوط به آن، این منطقه از مهم‌ترین بازار فروش این گونه خدمات به شمار می‌آید.

د. نقش فرهنگی و اهمیت ایدئولوژیکی

به گواه تاریخ، منطقه‌ی خلیج فارس همواره گهواره‌ی تمدن‌های درخشان بشری بوده و اقوام بسیاری همچون ایلامی‌ها، سومری‌ها، کلدانی‌ها، آشوری‌ها و بابلی‌ها فرهنگ خویش را از راه خلیج فارس به دیگر نقاط جهان صادر می‌کرده‌اند. علاوه بر این، منطقه‌ی مزبور نه تنها جایگاه تمدن‌های بزرگ بوده، بلکه خاستگاه پیامبران بزرگ الهی نیز بوده است، به ویژه زادگاه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم آخرین پیامبر الهی.

دین اسلام در قرن هفتم میلادی با ظهور پیامبر بزرگ آن، حضرت محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله و سلم در شبه جزیره‌ی عربستان و در حقیقت، در سرزمینی که تا آن زمان بستر حوادث و درگیری‌های بزرگی بود،

به وجود آمد. این تفکر الهی به سرعت گسترش یافت و قلمرو عظیمی را از اقیانوس اطلس تا کرانه‌های غربی اقیانوس آرام در بر گرفت. در حال حاضر، مجموعه‌ی عظیم جغرافیای جهان اسلام سرزمینی رابه طول ۱۱ هزار کیلومتر و به عرض بیش از ۵/۰۰۰ کیلومتر، با ترکیبی بسیار متنوع از نظر انسانی و طبیعی شامل می‌شود. (۱۵) همه‌ی این مجموعه‌ی عظیم تحت رهبری ایدئولوژی مرکز آن یعنی خلیج فارس قرار دارد، به گونه‌ای که این منطقه امروز به عنوان -

قلب جهان اسلام، هدایت تمام جریان های اسلامی را بر عهده گرفته است و خط دهنده ی تمامی حرکت های سیاسی، مذهبی و اسلامی سراسر جهان به شمار می آید.

از سوی دیگر، با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹ م، الگویی عینی برای حرکت های اسلامی، به ویژه جنبش های شیعی، شکل گرفته و باور مبارزه با غرب در ذهن مسلمانان تقویت شده و ایران را به عنوان خط دهنده ی حرکت های اسلامی به جهان اسلام معرفی نموده است. همچنین نگاه جهان اسلام به عربستان دوخته شده است؛ از آن رو که زادگاه پیامبر و مکان های مقدسی همچون مکه و مدینه در آن قرار دارد و داعیه دار رهبری جهان اسلام، به ویژه جهان عرب، به شمار می آید. از این رو، تحولاتی که در این منطقه رخ می دهد - هر چند کوچک و جزئی - تأثیری ژرف بر جهان اسلام خواهد داشت و شاید به همین دلیل است که کشورهای غربی به رویدادهای منطقه حساس هستند و همواره از خود واکنش نشان می دهند. (۱۶)

در بخش های مختلف جهان می توان ردپای شیعه را مشاهده کرد که این مورد از امتیازات شیعه می باشد.

جنوب شرق آسیا

مالزی، اندونزی، فیلیپین و... جزو کشورهای آسیای جنوب شرقی اند. این کشورها در کنار دریا قرار دارند. از این رو دریانوردان سهم ویژه ای در این کشورها دارند. دریانوردان چینی و هندی، دین بودا را به این سرزمین ها بردند. سپس دریانوردان مسلمان و مسیحی، مردم آسیای شرقی را با دین پیامبران خود آشنا کردند. بیش تر مردم این منطقه، اسلام را پذیرفتند. به گونه ای که پرجمعیت ترین کشور مسلمان در جهان، کشور اندونزی است.

با وجود آنکه کشورهای آسیای جنوب شرقی، با خاورمیانه فاصله دارد، ولی مرکزهای علمی و فرهنگی بسیاری به نام اسلام، در این کشورها شکل گرفته است و تاکنون غرب نتوانسته با باور مسلمانان این دیار مبارزه کند.

پیشینه تشیع در جنوب شرق آسیا

بیشتر مسلمانان جنوب شرقی آسیا، اهل سنت هستند، ولی به اهل بیت عشق می‌ورزند. از این رو، تعصب‌های قومی و قبیله‌ای در این کشورها جایی ندارد. بازرگانان شیعی بیش‌تر به هند سفر می‌کردند و کم‌تر به کشورهایی چون اندونزی و مالزی می‌رفتند. برای همین هم، مردم این منطقه، دیر با شیعه آشنا شدند.

به همت دانش‌مندی از شهر قم، مذهب سرخ تشیع به این کشورها صادر شد. این دانش‌مند در پایتخت تایلند، زندگی می‌کرد و بعدها فرزندان و علاقه‌مندان وی، مردم آن‌جا را با مذهب تشیع آشنا کردند.

پس از گذشت قرن‌ها هنگامی که انقلاب اسلامی در ایران به پیروزی رسید، مردم کشورهای جنوب شرقی آسیا، به شکلی دیگر با تشیع آشنا شدند. دانش‌جویان بسیاری از این سوی جهان، برای دانش‌اندوزی وارد ایران شدند و شخصیت‌های علمی - فرهنگی بسیاری، از ایران به کشورهای جنوب شرقی آسیا سفر کردند. این سفرها، بذر تشیع را در دل مسلمانان و ساکنان این نقطه از جهان پاشید.

اتفاقی دیگر که موجب آشنایی بیش‌تر آنان شد، انتشار کتابی به نام «آنگاه که هدایت شدم» بود. این کتاب را دکتر محمد تیجانی نوشته که کتابی جذاب و خواندنی است و نثری ساده و روان دارد. این کتاب درباره حقایق تاریخ اسلام است و به گونه‌ای دل‌نشین دین‌مبین اسلام را معرفی کرده است.

شهرهای مقدس شیعه

شهرهای مقدس در عربستان

مدینه

شهر یثرب که بعد از ورود رسول خدا - صلی الله علیه و آله - به این شهر «مدینه النبی» و به اختصار مدینه خوانده شد، در حدود ۴۵۰ کیلومتری شمال مکه واقع است که جمعیت آن در سال ۱۴۱۵ هجری ۶۶ هزار نفر بوده است. آب و هوای مدینه در مقایسه با مکه بسیار بهتر است چرا که زمین‌های حاصل‌خیز و آب نسبتاً مکفی دارد با این حال باید گفت مدینه هم سرزمین کم آبی به حساب می‌آید.

با ورود پیامبر - صلی الله علیه و آله - در سال ۶۲۲ میلادی به مدینه این شهر به مدینه النبی تبدیل شد و نور ایمان در قلب اکثر قبایل تابید و همگی اسلام آوردند. رسول خدا - صلی الله علیه و آله - در همان آغاز، مدینه را چون مکه «حرم» دانست. براین اساس مکه حرم خدا و مدینه حرم رسول الله است و این بهترین شرافتی بود که مدینه می‌توانست به‌دست آورد. پیامبر بزرگوار اسلام در سخنان بی‌شماری مدینه را تمجید کرده و مردم آن را بسیار ستوده است. این شهر در طول تاریخ از نظر پیشرفت شهری همواره سیر صعودی داشته و امروزه وجود مرقد شریف و مطهر رسول خدا - صلی الله علیه و آله - و در کنار آن، مزار شریف ائمه بقیع و مزار سایر اصحاب بزرگ رسول خدا - صلی الله علیه و آله - به این شهر قداست و عظمت خاصی بخشیده؛ مخصوصاً وجود قبور شریف حضرت زهرا - س لام الله علیها - ، امام حسن مجتبی - علیه السلام - ، امام زین‌العابدین - علیه السلام - ، امام باقر و امام صادق - علیهما السلام - این شهر را به یکی از مقدس‌ترین شهرهای جهان اسلام مخصوصاً تشیع تبدیل کرده به‌طوری که سالانه قلوب پر مهر و محبت میلیون‌ها عاشق از سراسر دنیا را به خود جذب کرده و با دریای برکت و فیوضات خود دل این ارادتمندان را از برکات بی‌شمار خود سیراب می‌کنند.

شهرهای مقدس شیعه در عراق

سرزمین عراق بنابر کاوش‌های باستان شناسان، یکی از کهن‌ترین جایگاه‌های سکونت انسان و تمدن بشری است و پیشینه تاریخی آن به هزاران سال پیش از میلاد مسیح باز می‌گردد. ارتش اسلام در سال ۱۴ یا ۱۵ هـ به فرماندهی سعد بن ابی وقاص به عراق حمله کرد و طی چند سال جنگ در سال ۱۶ هجری ارتش ساسانی را شکست داد و عراق را به تصرف درآورد. از این تاریخ، عراق جزئی از متصرفات اسلامی گردید. سرزمین عراق یکی از سرزمین‌های مقدس برای مسلمانان مخصوصاً شیعیان می‌باشد. این سرزمین، مدفن و آرامگاه امامان بزرگوار شیعه - علیهم السلام -، صحابه پیامبر - صلی الله علیه و آله - تابعین، امامان مذاهب سنی، رؤسای فرقه‌ها و گروه‌ها و طوایف می‌باشد که ما در اینجا به شهرهای مهم و مقدس آن به‌طور خلاصه می‌پردازیم.

نجف اشرف

این شهر که در ۱۶۰ کیلومتری جنوب غربی بغداد و در کناره دشت بی‌آب و علف صحرای شام واقع است، دارای آب و هوای بسیار گرم و زمینی خشک و کم آب می‌باشد. در منابع شیعه، روایات فراوانی درباره فضیلت و قداست سرزمین نجف آمده است، به همین جهت هر مؤمنی آرزوی زیارت این سرزمین و زندگی و دفن شدن در آن را دارد. امروزه این شهر مرکز یکی از استان‌های عراق و از شهرهای مهم این کشور به شمار می‌رود.

شهر نجف یکی از مقدس‌ترین شهرهای شیعیان می‌باشد. وجود پر برکت حرم مطهر حضرت علی - علیه السلام - به این شهر قداست خاصی بخشیده و شیعیان برای این شهر احترام زیادی قائل هستند. جدا از وجود مرقد شریف امام اول شیعیان در این شهر، آثار و ابنه‌های تاریخی فراوانی باعث عظمت این شهر شده است که به بعضی اشاره می‌شود:

۱. قبرستان وادی السلام: این قبرستان یکی از مقدس‌ترین گورستان‌های مسلمانان و شیعیان است.

۲. مقام حضرت حجت: این مقام در گورستان وادی السلام قرار دارد و جایگاه مقدسی است که به حضرت ولی عصر - عجل الله تعالی فرجه الشریف - نسبت داده می‌شود.

۳. آرامگاه حضرت هود و حضرت صالح.

۴. آرامگاه کمیل بن زیاد نخعی.

۵. آرامگاه علماء و مراجع بزرگی مانند شیخ طوسی، علامه حلی، مقدس اردبیلی، شیخ انصاری و ...

همه این عوامل باعث شده تا شیعیان از سرتاسر جهان هرساله این شهر را چون نگینی در آغوش بگیرند و به این شهر با دیده احترام بنگرند.

کوفه

شهر کوفه نخستین شهر اسلامی است که در سال ۱۷ ه. به دستور خلیفه دوم و به دست سعد ابن ابی وقاص در بخش میانی عراق ساخته شد. کوفه برای نخستین بار در سال ۳۶ ه. پایتخت دولت اسلامی گردید و این هنگامی بود که علی - علیه السلام - برای جنگ جمل، مدینه منوره را به قصد عراق ترک کرد. بعدها به تدریج بر اهمیت شهر افزوده شد و یکی از مراکز مهم علمی و سیاسی جهان اسلام گردید. جمعیت آن را در آن زمان افزون بر یک میلیون نفر دانسته‌اند.

امروزه شهر کوفه موقعیت پیشین خود را از دست داده و به عنوان یک بخش از شهر نجف شمرده می‌شود و فاصله دو شهر هشت کیلومتر است که تقریباً به یکدیگر متصل می‌باشند. این شهر به علت موقعیت جغرافیایی‌اش از آب و هوای ملایم و خنک‌تر از نجف برخوردار است.

این شهر به علت مرکزیت حکومت حضرت علی - علیه السلام - و وجود اماکن و آیین‌های تاریخی از آن زمان، از قداست خاصی در میان مسلمانان و به خصوص شیعیان دارد. که به این اماکن به صورت خلاصه اشاره می‌شود:

۱. مسجد جامع کوفه: این مسجد یکی از چهار مسجد مهم و مقدس جهان اسلام است. در درون این مسجد جایگاه‌های مقدسی وجود دارد مانند ستون‌ها و محراب‌های هفت‌گانه که محل نمازگزاری برخی از معصومان می‌باشد، محراب علی - علیه السلام - که محل شهادت آن حضرت نیز می‌باشد و

۲. حرم مسلم بن عقیل؛ ۳. آرامگاه هانی بن عروه؛ ۴. آرامگاه مختار ثقفی؛ ۵. خانه امیرالمؤمنین - علیه السلام - ؛ ۶. آرامگاه میثم تمار؛ ۷. مسجد سهله که یکی از مساجد مقدس می‌باشد و

کربلا

کربلا مکانی است که کمتر مکانی در شهرت و قداست به پایش می‌رسد. بعضی گفته‌اند ریشه کربلا از کلمه «کربله» گرفته شده و کربله یعنی به سستی گام برداشتن یا سست شدن گام‌ها و یا از «کربال» به معنی غربال کردن و چون کربلا سرزمینی خالی از ریگ و سنگ و درخت بوده به همین خاطر به این نام نامیده شده. این سرزمین اسامی دیگری مثل نینوا، غاضریه، ماریه و ... هم دارد.

با وجود این که پیشینه تاریخی کربلا بسیار قدیمی بوده و به دوران بابلیان می‌رسد ولی از آنجا که مدارک تاریخی در این باب کم و ناچیز است نمی‌توان شناخت دقیقی را نسبت به تاریخ کربلا پیش از اسلام به دست آورد.

مقدس‌ترین شهر عراق پس از نجف اشرف کربلا است و آن تربتی است که اجساد پاک و غرقه به خون شهیدان عاشورا و به ویژه سرور آنان و سید جوانان اهل بهشت، ابا عبدالله الحسین - علیه السلام - و برادر با وفا و بزرگوارش حضرت ابوالفضل العباس - سلام الله علیه - را در خود جای داده است.

تاریخ شهر کربلا در دوران اسلامی از هنگام شهادت امام حسین - علیه السلام - آغاز می‌شود و از آن هنگام تاکنون این شهر همواره در جان و روح و روان شیعیان و مؤمنان بوده و روز به روز بر آبادی و وسعت آن افزوده شده است. مهم‌ترین متعلقات قلبی شیعیان در این شهر عبارتند از:

۱. حرم پاک و مطهر سرور و سالار شهیدان حضرت اباعبدالله الحسین - علیه السلام -
 ۲. قتلگاه؛ ۳. تلّ زینبیه؛ ۴. حرم منور و پاک ابوالفضل العباس - سلام الله علیه -؛ ۵.
 آرامگاه حبیب بن مظاهر؛ ۶. مرقد حر؛ ۷. مقام حضرت حجت؛ ۸. آرامگاه طفلان
 مسلم و

کاظمین

این شهر سومین شهر مقدس عراق پس از نجف و کربلا است و در شمال غربی
 بغداد و در سمت غرب رودخانه دجله قرار گرفته که تنها عرض رودخانه دجله آن
 را از بغداد جدا می‌کند. نام این شهر برگرفته از نام مبارک حضرت امام کاظم -
 علیه السلام - است و از آنجایی که در این حرم حضرت امام موسی بن جعفر و امام
 جواد - علیهما السلام - مدفون می‌باشند شهر به نام این دو تن با غلبه دادن نام اشهر
 که کاظم است «کاظمین» نامیده شده است.

این شهر به علت وجود مقدس پیکرهای پاک دو امام بزرگوار از قداست و احترام
 خاصی برخوردار است و هر سال میلیون‌ها دل عاشق به سوی این شهر متوجه
 می‌شود و از فیوضات معنوی این دو امام بزرگوار بهره‌مند می‌شوند.

سامرا

شهر سامرا چهارمین شهر مقدس عراق است. این شهر طی مدت ۳ دهه پایتختی
 توسعه فراوانی یافت. با آن که گفته می‌شود از جهت پیشینه تاریخی قدیمی‌ترین
 شهر تاریخ و از نظر آب و هوا، مرغوبیت خاک و ... مطبوع‌ترین و زیباترین شهر نه
 تنها عراق بلکه تمام روی زمین بوده است، اما امروزه تعریف چندانی ندارد و
 درست قضیه برعکس شده است. روزگاری عراق را قلب زمین و شهر سامرا را قلب
 عراق می‌نامیدند ولی حالا از همان شهر نه جلالی مانده و نه جمالی به جز آستان
 قدسی عسکریین - علیهما السلام - که چون ماه تابان در شب سیاه سامرا می‌درخشد
 و چشم هر بیننده‌ای را به خود جلب می‌کند.

پیشتر سامرا از شهرهای بغداد محسوب می‌شد ولی اکنون مرکز استان تازه تأسیسی می‌باشد. در عصر حاضر آستان قدسی عسکرین در قلب شهر سامرا واقع شده و یکی از بزرگترین زیارت‌گاه‌های شیعیان می‌باشد. این بارگاه نورانی محل دفن دو امام بزرگوار شیعیان یعنی امام هادی و امام حسن عسکری علیهما السلام - است. هم‌چنین مقبره نرگس خاتون مادر حضرت مهدی عج الله تعالی فرجه الشریف - و مرقد حکیمه خاتون دختر امام جواد، سمانه مادر امام هادی و سوسن مادر امام حسن عسکری به این آستانه قداست، عظمت و شرافت خاصی بخشیده است.

شهرهای مقدس در ایران

خراسان

دین مقدس اسلام بنابر قول مشهور در سال سی و یک هجری وارد خراسان شد و تا پایان خلافت عثمان مسلمانان بر شهرهای خراسان مسلط بودند که بعد از مرگ عثمان، حضرت علی علیه السلام - با فرستادن دو حاکم عادل و پرهیزگار نخستین بذر تشیع را در این منطقه می‌کارد. بعد از شهادت علی علیه السلام - خراسان به یکی از قطب‌های فعالیت بر علیه نژادپرستان اموی تبدیل شد و نهایتاً هم توسط شورشیانی از همین منطقه امویان سقوط کردند و با به حکومت رسیدن عباسیان، خراسان همچنان برای بنی‌عباس هم مشکل‌ساز شد. از این رو در سال ۱۹۲ هـ. هارون خلیفه عباسی شخصاً برای کنترل اوضاع وارد خراسان شد و در همین منطقه به علت شدت بیماری فوت کرد و پس از جریاناتی پسرش مأمون به خلافت رسید و برای کنترل منطقه ناآرام خراسان آنجا را محل و مرکز حکومت خود برگزید و حضرت امام رضا علیه السلام - را بالإجبار به آن دیار فراخواند و بعد از به شهادت رساندن آن حضرت جنازه پاک و مقدس او را در کنار قبر پدرش هارون به خاک سپرد و آن محل به نام مشهد رضا معروف گردید و اساس شهر مقدس مشهد از همان زمان شروع شد.

در کتاب‌های قدیم از این شهر به عنوان مشهد طوس و هم مشهد رضا نام برده شده و سرانجام کلمه طوس و رضا هم در محاورات و کتابت حذف شده و به نام مشهد معروف گردید. این شهر مقدس در طول تاریخ همواره محل تردد و مرکز عالمان و عارفان و عاشقان حقیقت بوده و در قرون و اعصار جایگاه عباد و زهاد بوده است.

در طول دوازده قرن این مکان مبارک فراز و نشیب‌هایی داشته است، زمانی در آبادی و نعمت و رفاه به سر برده و گاهی در اثر تعصبات و کج فکری‌ها ویران شده است، آری صحنه‌سازان و جباران رفتند ولی انوار درخشان امام رضا - علیه السلام - همچنان می‌درخشد و پیوسته حرم پاکش توسعه پیدا می‌کند و بر جلال و شکوهش افزوده می‌گردد. شهر مشهد امروزه به عنوان یکی از مراکز مهم و مقدس شیعه در تمام دنیا شناخته شده است و قلب میلیون‌ها انسان عاشق به عشق رضای آل محمد - صلی الله علیه و آله - می‌تپد و این شهر همچون نگینی در سرزمین ایران بر قلب‌های شیعیان حکومت می‌کند و هر ساله میلیون‌ها زائر عاشق را در خود جای می‌دهد. و به یکی از مراکز مهم علمی و عقیدتی جهان تشیع تبدیل شده است. [۳]

شهر مقدس قم

در مورد تعیین زمان تأسیس شهر قم بین سیره نویسان اختلاف است. یعقوبی قم را از شهرهای عهد ساسانیان می‌داند [۴] ولی بعضی این شهر را اسلامی‌التأسیس می‌دانند، به هر حال قم از مهم‌ترین شهرهای شیعه نشین از ابتدای اسلام بوده است و تشیع آن‌ها همیشه امامی و اثنی عشری بود و انحراف به آن راه نیافته است. بسیاری از مردم آن دیار خدمت ائمه اطهار می‌رسیدند و از محضر آن بزرگواران کسب فیض می‌کردند و پیوسته با امامان خود رابطه داشتند. این شهر همواره مأمن و پناهگاه علویان و شیعیان بود که در پایان قرن دوم هجری، قدوم بانوی بزرگوار اسلام حضرت معصومه - سلام الله علیها - نقطه عطفی در تاریخ این

شهر محسوب می‌شود. چون از همان زمان این شهر از نظر فرهنگی، جغرافیایی و مذهبی سیر صعودی داشته و امروزه به یک استان و کلان‌شهر تبدیل شده است. استان قم با وسعتی معادل ۱۴۶۳۱ کیلومتر مربع در مرکز کشور ایران واقع شده است. از نظر جغرافیای طبیعی، این استان در قلمرو کویر مرکزی ایران واقع شده است و از نظر آب و هوا اقلیم نیمه بیابانی دارد.

از نظر فرهنگی استان و شهر قم از شهرهای مهم دینی و مذهبی و زیارتی ایران و شیعیان جهان است. جریان فرهنگی دینی مذهبی، شهر قم را به یکی از بزرگترین مراکز آموزش علوم دینی و آئین‌های مذهبی تبدیل کرده. که در دهه‌های اخیر نقش بسیار ممتازی در فرآیند تحولات دینی، مذهبی، سیاسی و اجتماعی دنیا ایفا کرده است. در این شهر مراسم اعیاد و سوگواری‌های دینی و مذهبی با شکوه فراوانی برگزار می‌شود. آری شهر قم نمونه ممتازی از نظام دینی و مذهبی مردم شیعه ایران است و وجود مزار شریف حضرت معصومه - سلام الله علیها - و صدها امام‌زاده و علماء و مراجع و مساجد مقدس و مدارس علمیه و وجود پر برکت مراجع عظام تقلید، این شهر را به یکی از شهرهای مقدس تشیع تبدیل کرده است.

پی‌نوشت‌ها و منابع

- ۱- محمد رضا حافظ نیا، افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی، ص ۷۵.
- ۲- محمد صفی، ژئوپلیتیک فرهنگی و مسئله‌ی امنیت ملی ایران، ص ۷۲.
- ۳- فرحناز مایل افشار، «ژئوپلیتیک شیعه»، نشریه‌ی سیاست روز، ۵/۳/۸۳.
- ۴- تشیع، مقاومت و انقلاب، ص ۳۶.
- ۵- فرانسوا توال، ژئوپلیتیک شیعه، ترجمه‌ی علی رضا قاسم‌آقا، ص ۹.
- ۶- عزت‌الله عزتی، ژئوپلیتیک، ص ۷۸.
- ۷- فرانسوا توال، ژئوپلیتیک شیعه، ترجمه‌ی کتایون باصر، ص ۱۷۲-۱۷۳.
- ۸- همان، ص ۱۷۷.
- ۹- بهادر زارعی، «جغرافیای سیاسی خلیج فارس»، روزنامه‌ی رسالت، ۱۴/۶/۱۳۷۸.
- ۱۰- عبدالله رفیعی، «بازنگری جایگاه استراتژیک خلیج فارس و جزایر ایرانی»، نشریه‌ی ابرار، ۲۰/۹/۱۳۸۱.
- ۱۱- زینب متقی زاده، جغرافیای سیاسی شیعیان خلیج فارس، ص ۵۳.
- ۱۲- همان، ص ۵۸.
- ۱۳- زینب متقی زاده، جغرافیای سیاسی شیعیان خلیج فارس، ص ۵۹.
- ۱۴- بهادر زارعی، «جغرافیای سیاسی خلیج فارس»، روزنامه‌ی رسالت، ۱۴ شهریور ۱۳۷۸.
- ۱۵- عزت‌الله عزتی، جغرافیای سیاسی جهان اسلام، ص ۳۱.
- ۱۶- زینب متقی زاده، جغرافیای سیاسی شیعیان خلیج فارس، ص ۶۶.